

РЕЦЕНЗІЯ

на рукопис монографії М.М. Рогожі
«Нариси з історії зоогеографічної науки в Україні (1859-1941).
Орнітологічний аспект». - Київ, 2013

В истории знания при всем его общечеловеческом значении очень сильно сказываются национальные течения, и отсутствие научной работы над историей научной мысли и техники в какой-либо стране отражается на полученном коллективной работой человечества общем результате.

В.И. Вернадский.

Екстраполюючи висловлену В.І. Вернадським думку на підготовлений рукопис монографії «Нариси з історії зоогеографічної науки в Україні (1859-1941): орнітологічний аспект», слід відзначити концептуальну відповідність її змісту принципівому розумінню видатним ученим ролі та місця історії науки і техніки. Автор провів дослідження історії виникнення, становлення та подальшого розвитку дослідницького процесу в окремому напрямі зоології – зоогеографії в сьогоднішньому розумінні науки, яка отримала право на існування, об'єднавши значні знаннєві масиви біологічної, географічної та інших дотичних до неї наук.

Не ставлячи за мету подати вичерпний аналіз запропонованого рукопису, в якому автор ретроспективно розглянув історію розвитку та становлення зоогеографічної науки в Україні, все ж вважаю за необхідне акцентувати увагу на тих вузлових моментах, що їх запропоновано, прямо чи опосередковано, як загальні висновки з розглянутого масиву матеріалів. Матеріалів, які стосуються природознавчих досліджень, проведених професійними натуралістами й аматорами-природознавцями.

Варто зауважити, що звернення до теми історії науки неминуче спонукає до роздумів стосовно місця в ній багатомірного вітчизняного наукового простору та часу проведення природничих досліджень на території України. Зрозуміло, що автор поставив за мету донести до різного за своїми смаками та уподобаннями читацького загалу уявлення про те, як, в якому напрямі розвивалося вивчення тваринного світу на українських територіях, як залюднювався науковими силами досліджуваний простір.

Важливо відзначити, що помічені в працях М.О. Мензбіра та інших учених-природодослідників неточності (з погляду досягнень сучасної генетики, зокрема, генетичного критерію виду) не викликають в автора психологічного дискомфорту в питаннях формування цілісного уявлення щодо історичного шляху розвитку зоогеографічної науки. Скоріше навпаки, сміливі наукові припущення провідних вітчизняних учених, на думку автора, були глибоко проаналізовані та пояснені в подальших узагальнюючих працях відомих дослідників історії природознавства: І.І.

Пузанова, В.Г. Аверіна, Б.М. Мазурмовича, Г.А. Новікова, Е.М. Мірзояна, С.І. Фокіна та ін. Слід підкреслити, що такі твердження вторів посилені достатньою аргументаційною базою.

Наукові передбачення довоєнного покоління природознавців своєю сміливою творчою думкою випереджали поступальний рух вітчизняної зоологічної науки та її окремих напрямів, відкривали нові горизонти, пропонували нові ідеї й теорії. Ця складова частина пропонованої монографії невідривна від висловленої на початку 40-х років ХХ століття думки про могутність людської думки як геологічної сили в біосфері, яка перетворює діяльність людини на потужний чинник стосовно оточуючого середовища.

Компонування змісту роботи зроблено за схемою: розділ/підрозділ, але автор на початку кожного підрозділу зробив до тексту на чотирьох-п'яти сторінках невеликий вступ, який покликаний підготувати читача до розуміння тексту розділу. Монографія містить шість розділів, котрі розподілені на підрозділи, останні акцентують увагу на конкретних ідеях, теоріях, тенденціях або явищах.

Слід зауважити і той важливий факт, що основний зміст матеріалу стосується досліджень в області орнітології. Цілком очевидно, що автор свідомо обрав найбільш характерний і вивчений клас хребетних тварин з кількох міркувань. По-перше, зоологічна наука володіє значним масивом архівних і наративних джерел, здатних дати вичерпні уявлення про становлення і розвиток дослідження птахів. По-друге, соціокультурний простір, у якому проходив процес вивчення птахів, багатий на події, що різною мірою здатні підтвердити ті або інші факти, прямо чи опосередковано пов'язані з вивченням птахів. По-третє, існує значна кількість публікацій, здатних підтвердити чи заперечити запропоновані автором для загального ознайомлення.

Тому до тексту введено й спеціальні розділи, за допомогою яких автор істотно посилив акценти у змісті викладеного матеріалу, перевірів їх на співвідносність із загальноприйнятими в науковому середовищі. Перший з них стосується гносеологічних основ становлення та розвитку української орнітології, характеру і принципів її пізнавальності. У цьому розділі вартий особливої уваги підрозділ, який стосується прикладних основ орнітології, оскільки, на думку В.І. Вернадського (1922) будь-який справжній «натураліст неминуче за суттю своєю реаліст-емпірик». Не менш важливим є запропонований автором розділ, який стосується становлення та розвитку інституціональних структур у контексті цілісного структурування соціокультурного простору держави.

І наостанок. Виділення історії науки в окрему наукову дисципліну неминуче привело до того, що найвагоміших результатів досягли ті її дослідники, які працюють на перетині інтересів досліджуваної теми та її місця в часово-просторовому континуумі вітчизняної історичної науки.

Тому історія науки, як наукова дисципліна, в соціокультурному просторі виконує ще й трансляційну функцію, адже показує та роз'яснює, як, яким чином і за якими напрямками розвивалися та сьогодні розвиваються дослідження у цій галузі людського знання.

Втім, рецензована робота містить певні недоліки. Так, варто посилити ілюстративну складову, зокрема, розмістити в додатках портрети визначних вчених, які зробили істотний внесок у справу вивчення птахів. Доцільно було б збільшити кількість аналітичних й інформаційних таблиць, які б характеризували та посилювали доказовість відповідних тверджень. Зважаючи на заявлене коло потенційних читачів майбутнього видання, слід було б зміст викласти словами, більш зрозумілими широкому читацькому загалу, а не націлювати його лише на коло фахівців-орнітологів чи істориків науки і техніки.

В цілому робота, яка зібрала, систематизувала, узагальнила та запропонувала широкому загалу знайомство з усіма складовими процесу становлення, розвитку, зрештою, буття у часі та просторі соціокультурного феномену «вивчення птахів», має право на існування. Тому зазначені недоліки не знижують загальної цінності проробленої роботи, тож зауважую, що рукопис монографії «Нариси з історії зоогеографічної науки в Україні(1859-1941). Орнітологічний аспект», підготовлений М.М. Рогожею, бачиться помітним внеском до вітчизняних досліджень з історії науки та варте опублікування.

Завідувач лабораторії екобезпеки ННЦ «Екобіобезпека»
Національного авіаційного університету (НАУ),
лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки,
професор кафедри екології Інституту екобезпеки НАУ,
доктор біологічних наук

Я.І. Мовчан